

13. Смольницька О. Компаративний аналіз вибраної лірики Максима Рильського й вірша Ричарда Лавлейса «До Алтеї, з В'язниці»: підгрунтя гедонізму. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Перекладознавство та міжкультурна комунікація». 2017. Вип. 3. С. 76 – 83.
14. Смольницька О. Поетичний цикл Максима Рильського «Ріо-де-Жанейро» і збірка Віри Вовк «Чорні акції»: паралелі у змалюванні діонісійства і бразильського контексту. *Modern philological research: a combination of innovative and traditional approaches: Conference Proceedings, April 27–28, 2018*. Tbilisi: Baltija Publishing. P. 23–27.
15. Смольницька О. Філософсько-методологічні засади літературознавчих досліджень в Київському університеті кінця XIX – початку XX ст.: монографія. К., 2013. 208 с.
16. Стріха М. Улюблені переклади. К.: Пенмен, 2017. 770 с.
17. Стріха М. Український художній переклад: між літературою і націєтворенням. К.: Факт – Наш час, 2006. 344 с.

Olga Smolnytska. Dionysian motifs in the poetry by Maxim Rytsky and Yuriy Klen.

Introduction. The article presents a comparative analysis of selected poems by Maxim Rytsky and Yuriy Klen. Purpose. The analyzed texts describe or code the character of Dionysus (Bacchus) in the texts of the mentioned authors. Methods. The study uses such methods as: comparative (philological and mythological), symbolological, poetological. The facts about Dionysus (Zagreus) are borrowed from the studies of Robert Graves as full, comparative and because of the German-Celtic ethnicity of this scholar and writer. The facts about this deity are also based on the comparative religion studies. Results. The article proves the mental and educational factors as an influence on the archetypes and symbols. Especially, the context of the poem by Yuriy Klen about Dionysus in January is based on the German symbols, rites, archetypes, because the author was ethnical German. The archetypal character of Dionysus as an explication and as an implication is considered. The one of his hypostasis as Zagreus is drawn up. Originality. The Christmas and Dionysian symbols are compared. The ancient, Celtic, Germanic, Ukrainian, universal contexts in the analyzed poems are singled out. The study has disassembled such symbols of Dionysus in these texts as: cup, vine, maenads, dance, sing (and singing), thyrsus, jasmine, mistletoe, fir-tree, fire, mantle, dolphin and so on. Some symbols and deities are contaminated in the common ecstasy (Pan and Dionysus) in the analyzed poems. Conclusion. The research proves that the Dionysian motifs are transformed by neoclassic. These motifs are antique and French (the last one is transit) in the poems by early Maxim Rytsky because of the French education base of this poet, and Yuriy Klen made the Germanic system of the Dionysian motifs. But the common factors are the Antique and the Ukrainian contexts. The study also demonstrates that the Dionysian motifs and symbols as neoclassical retrospective are even in the late lyrics by Maxim Rytsky. Dionysus in the poetry of the Ukrainian neoclassic is not sexual deity only, but this character symbolizes inspiration and even poet as a person who can make the dialogue with sacral spheres during mysteries. The binary opposition of Eros and Thanatos in the texts is given.

Key words: poetry, poem, character, symbol, archetype, myth, rite, deity, Christmas, Dionysian aspect.

УДК 821.161.2-311.1(09)(092)

Світлана Хронюк

ПСИХОЛОГІЗАЦІЯ ЯК ОДИН ІЗ ЗАСОБІВ ХУДОЖНЬОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ У МАЛІЙ ПРОЗІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА ТА СТЕФАНА КОВАЛІВА

У статті розглянуто питання про психологізацію малої прози Бориса Грінченка та Стефана Коваліва, її реалізацію художніми засобами всіх порухів душі персонажів: внутрішнього стану, думок, роздумів, переживань, мотивацію вчинків, зумовлених внутрішніми й зовнішніми чинниками для того, щоб показати нелегкий шлях внутрішніх колізій. Акцентовується увага на художньому зображенні портретних характеристик, міміки і жестів, мовних зворотів і манери оповіді дійових осіб, художній деталі, опису пейзажу тощо. У дослідженні також простежено еволюцію розвитку психологізму в українській прозі 30-х – 90-х років XIX століття та специфіку його художнього втілення в текстах різних років.

Ключові слова: психологізм, психічний стан, внутрішній світ, почуття, характер, вчитель.

У літературному творі поняття психологізму включає в себе сукупність прийомів, які застосовуються для відображення власне суперечливого внутрішнього світу героя, тобто детального аналізу його думок, почуттів, глибоких переживань у всіх його складностях та суперечностях. **Мета роботи** – простежити, як і коли почали виникати та формуватися прийоми зображення психологізму в українській белетристиці XIX століття, від доби реалізму до періоду раннього модернізму, розглянути й проаналізувати психологізацію як один із засобів художнього втілення у прозових творах Б. Грінченка та С. Коваліва.

Методи дослідження – порівняльно-історичний (при зіставленні окремих творів чи окремих їх елементів та літератур різних культурно-історичних спільнот), формальний та структурно-семіотичний (для з'ясування композиційної специфіки творів та при аналізі внутрішньо текстових відношень), психоаналітичний (для визначення підсвідомих імпульсів автора, які виражаються через внутрішній світ літературного персонажа), герменевтичний (застосований для розуміння художнього твору через осягнення світоглядних особливостей

письменника), рецептивно-історичний (при визначенні, як саме зображально-виражальні засоби розкривають авторський задум).

Це дало можливість спостерегти зв'язок творчості вище зазначених авторів із здобутками їх попередників (Г. Квітки-Основ'яненка, Марка Вовчка, Панаса Мирного, Ю. Федьковича, І. Нечуя-Левицького), а також відмінності у зображенні їх художніх прийомів і засобів психологізації як у великих, так і у малих прозових формах.

Матеріалом розвідки слугували тексти прозових творів Б. Грінченка та С. Коваліва 80-х років XIX ст.–10-х років XX ст., твори українських та російських прозаїків XIX–XX ст.

Історіографія проблеми. Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що питання психологізму розглядалося багатьма науковцями (Л. Гінзбург, М. Кодак, В. Фащенко, М. Храпченко, М. Тарнавський, М. Бондар). Вагомий внесок у вивчення психологізму Б. Грінченка та психологізації образів оповідань письменника зробили в різний період вчені І. Пільгук, А. Погрібний, Н. Коваленко, П. Хропко, В. Яременко, сучасні дослідники І. Андрікевич, А. Вашків та Л. Вашків, І. Лівіцька, Н. Коломієць, Л. Мельниченко). Деякі літературознавці (В. Лесин, М. Рудницький, М. Гнатюк, Р. Горак, О. Колінько) свого часу зверталися до осмислення постаті С. Коваліва, аналізували його художню прозу, зокрема з психологічного боку.

Виклад основного матеріалу. Внутрішній світ персонажа художники слова зображують у двох площинах: «зовнішній» і «внутрішній». Перша передається за допомогою авторських характеристик (змалювання дій та вчинків), самохарактеристик (внутрішніх діалогів, уяви і спогадів персонажа, монологів і діалогів із самим собою, а інколи – через сни, листи та особисті щоденники), характеристик інших героїв. Друга полягає у художньому відтворенні психічного світу героя через симптоми його психологічного стану.

У переважній більшості творів вище названих авторів простежуються портретні характеристики як засіб психологічного аналізу. Тут спостерігається використання міміки і жестів, мовних зворотів і манери розмови дійової особи. Не менш важливу роль в портретуванні відіграє художня деталь та опис пейзажу, як зовнішнього елемента, який передає внутрішній стан людини. Чимало митців, вибудовуючи портретний опис, приділяють увагу зображенню побуту, одягу, поведінки і житла, вважаючи їх теж знаковими для характеристики героя. Кожен з письменників індивідуально, використовуючи різноманітні психологічні прийоми, розглядає динаміку характеру свого персонажа, пов'язаного з боротьбою настроїв та душевних поривів з однією метою – максимально сягнути у внутрішній світ людини.

Психологізація нарративних текстів з 30-х років XIX століття стає одним із способів поглиблення змістовності. Першим українським прозаїком цього періоду, який робить душу людини об'єктом дослідження в літературному творі, є Г. Квітка-Основ'яненко. Недарма у «Письме к издателям «Русского вестника» Квітка-Основ'яненко красномовно звертається до сучасного йому письменника: «Пиши о людях, видимых тобою, а не вымышляй характеров небывалых, неестественных, странных, диких, ужасных» [7, с. 58] А в одній із статей про нього зазначається, що сентиментальний характер низки його творів покликаний «розважити читача» [12, с. 131], хоча це, на нашу думку, не зовсім відповідає завданням, які ставив перед собою автор, бо за законами сентименталізму він ставив за мету – розчулити читача.

Письменник керується двома засадами: морально-етичними (біблійні канони) та естетичними (сентименталізм). Як людина релігійна, сповідуючи біблійні морально-етичні догми і вважаючи принципово неприйнятними творчі засади романтиків, він скеровує ідейне спрямування своєї прози на виховання добрих начал й розвінчування всього, що засуджує біблійна мораль та етика. Та оскільки Квітка-Основ'яненко, з точки зору естетичного, сповідує основи сентименталізму, то психологізовані портрети його героїв виконують, насамперед, вимогу – максимально розчулити читача при зображенні, скажімо, складних і благородних, щирих інтимних людських почуттів простої людини («Маруся» (1834), «Козир-дівка» (1838), «Щира любов» (1839), «Сердешна Оксана» (1841)).

Подальшим кроком розвитку психологізму в наративній прозі слід вважати твори Марка Вовчка, яка в своїх оповіданнях та повістях робить спроби художньої реалізації вияву таких людських почуттів, як однолюбство (оповідання «Чумак» (1857), ставлення до різних форм сприйняття та виявів нерозділеного кохання (повість «Три доли» (1862), ба навіть руйнування сімейних стосунків внаслідок духовної нерівності героїв (оповідання «Не до пари» (1862)). Об'єктом зображення головного персонажа Грицька з оповідання «Чумак» є його стан, який розкривається через окремі сценки-епізоди (знайомство з героєм та оповідачем братом, молодший брат підглянув брата на побаченні з дівчиною, повернення героя з Криму, він дізнається, що його кохану вже віддали за іншого тощо). У цьому спостерігаємо, на відміну від художнього зображення психологізації у Квітки-Основ'яненка, психологізацію іншого нового типу і характеру: авторці головне зазирнути в душу людини, яка змогла покохати лише один раз у житті. Їй важливо прослідкувати, що саме відбувається з персонажем в цей момент і які це матиме наслідки («згасає» морально і фізично). У повісті «Три доли», яку насправді можна назвати повістю-дослідженням ставлення до кохання без взаємності, письменниця іде ще далі й ближче наближається до реалістичного змалювання в психологізації, ніж її попередник. Вона досліджує як риси характеру трьох дівчат впливають на ставлення до їх почуття і що з ними відбувається далі (хто черствіє й перетворюється на напівпотвору, хто скніє все життя, а хто без взаємності виходить заміж, щоб лише зробити життя обранця кращим). А в оповіданні «Не до пари» Марко Вовчок вперше порушила питання кохання на філософічному рівні, яке найповнішу свою реалізацію знайде тільки в кінці ХХ століття у романі у віршах Ліни Костенко «Маруся Чурай» (1979). Як бачимо, пошуками нових форм і засобів художньої реалізації вона випереджає загальний розвиток української прози на десятиліття.

Якщо Марко Вовчок у 50 – 60-х роках по-новому підходить до психологізації інтимних людських почуттів, то Ю. Федькович застосовує прийоми і засоби психологізації для розкриття теми рекрутчини. У його малій прозі елементи психологізму проявляються насамперед там, де автор розкриває морально-етичні проблеми. Як наприклад, у оповіданні «Сафат Зінич» (1876), в основі якого лежить пошук правди у людських стосунках.

Нові парадигми наративного психологізму починають розвиватися і в малій й у великій прозі останньої третини ХІХ століття. Ми спостерігаємо їх прояви насамперед в прозі І. Нечуя-Левицького, Панаса Мирного, Б. Грінченка, С. Коваліва, Д. Макогона та інших.

Скажімо, психологізм І. Нечуя-Левицького дехто з дослідників (М. Бондар) називає психологізмом «іншої парадигми» – поетично-зображальним, підкреслюючи, що суто психічну сферу свого персонажа автор реалізує через сприйняття, а динаміку психічного його життя відтворює «через дію, через учинок» [2, с.17], вбачаючи в цьому близькість до пізнішого імпресіонізму доби модерністичного розвитку мистецтва. Він відкрито полемізує з іншим дослідником Нечуя-Левицького М. Тарнавським, який у свою чергу зазначає, що творчій манері автора не притаманний психологізм, бо письменник нібито не заглиблюється в душу людини й ґрунтовно не позначає ті психічні стани, які переживає його герой [11, с. 77].

До думки, що проза І. Нечуя-Левицького не є стандартним зразком критичного реалізму, схиляється О. Шупта-В'язовська у своїй статті «Преімпресіонізм у творчості І. Нечуя-Левицького». Вона говорить про преімпресіоністичну тенденцію у творчості прозаїка, яка виявлена «не тільки літературно-живописним типом, а й психологічним» [13, с. 35]. Дослідниця натомість зазначає, що цей специфічний стан прозаїк описує симптоматично: «опис часто набуває форми невластиве прямої мови, тобто тієї форми, яка передуює внутрішньому монологу» [13, с. 35].

Як бачимо, зазначена тенденція відображення психічного життя дійових осіб як потоку свідомості, реалізується за допомогою внутрішнього монологу. Прикметно, що такий принцип відображення (передавання мінливості, суперечливості, неоднозначності психічного життя героя, його імпресію) стане пізніше провідною формою психологічного імпресіонізму в літературі.

У текстах І. Нечуя-Левицького прикметним є намагання проникнути й відобразити сферу психічного несвідомого, а вона виявляється в художньому зображенні сновидінь, марень, візій дійових осіб, які перебувають у психічному стані. На нашу думку, автор зумів передати миттєву парадоксальну зміну такого стану персонажа через погляд на навколишню природу («Микола Джеря» (1876)). Прийде час і цей прийом набагато пізніше, в ХХ столітті, використає М. Шолохов у фіналі роману «Тихий Дон» (1940), коли в момент смерті на руках головного героя Григорія коханої (Аксинї), з'являється над ним чорне небо й сліпучо яскравий чорний диск сонця (миттєвий стан через зображення природи – весна стає осінню). Це свідчить про те, що прийоми і засоби, створені українськими митцями, надалі неодноразово будуть використовуватись іншими літературами.

Ще більших видозмін набуває психологізм у малій та великій прозі Панаса Мирного. Письменник продовжує торувати нові шляхи пізнання, освоєння й художньої реалізації внутрішнього світу людини. Це призводить до максимального поглиблення гостроти психологічних проблем, які художньо відтворює автор. Наприклад, вже в першому його оповіданні «Лихий попутав» (1872) давно і добре відома в красному письменстві тема матері-покритки подається в зовсім іншому ключі: суб'єктивна розповідь героїні Варки підкреслює не те, як вона в стані афекту згубила щойно народжену позашлюбну дитину, а те, яку страшну моральну покуту вона переживає і несе у своєму серці все життя. А в оповіданні «Палійка» Мирний художньо досліджує абсолютно новий для нашого письменства зріз людської психіки. Ключове для автора – передати стан скаліченої змалку головної героїні, якій тоскно жити у цьому світі без доброго слова, любові й людяності, а відсутність цих чеснот може штовхнути людину на найстрашніші вчинки.

Однією з психологічних новацій Панаса Мирного стає художня специфіка повісті «Лихі люди» (1877), де концептуально нового значення набувають пейзажі та їх часткові складові, які стають не тільки психологічним контрастом до людських життів, а й символами соціально опосередкованості трагічного стану героїв (образ тюрми-звіра і образ в'язнів).

А у монументальних прозових творах, як роман-епопея «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» (1880) чи соціально-психологічному романі «Повія» (1883 – 1884) автор для підкреслення основного ідейного задуму, максимального поглиблення проблематики творів, вдається до створення головних образів засобами передачі їх стану в моменти психологічно-емоційних дисбалансів. Вони всі, без винятку, вибудовуються на соціально-опосередкованому підґрунті, породженому соціальним становищем героїв.

Послугуючись попередніми набутками, використовували прийоми та засоби психологізації і прозаїки, які писали про життя школи та вчителів. Художній сенс їх творів полягав у відтворенні індивідуальних засобів та прийомів психологічного зображення, визначав авторську світоглядну позицію митців, кожен із яких мав своє обличчя, свій почерк, який відрізняв одного від іншого. Белетристи розкривали значення, місце та роль вчителя в суспільстві. Поряд з усім цим митці намагалися художньо дослідити ще й моральний образ педагога, заглянути в душу своїх героїв і репродукувати внутрішні суперечливі процеси, які відбувалися у їх психіці в скрутний період існування. Адже саме в цей час формуються сприятливі умови для розвитку психологізму, посилюється увага до психологічного зображення характерів. «Психологізм стає тою вибуховою силою, – пише І. Денисюк, – яка розсаджує зсередини стару форму повісті, новели чи оповідання і витворює нову. Змінився об'єкт спостереження, змінилися співвідношення героя і тла, сюжет, композиція, характер зображуваної події. Подія відбувається не зовні, а в душі людини. На те, що внутрішні катаклізми – теж подія, вказувала й Ольга Кобилянська» [6, с. 112].

Подібну до цього позицію щодо психологізації образів культивує й Б. Грінченко у малих формах прози та повістях. Так, у Панас Мирний акцентує увагу на тому, що у людини, яка все своє життя прожила без любові, без людяності до себе, чаша терпіння може переповнитися – і це все здатне штовхнути її на екстремальні вчинки (Чіпка Варениченко, «Хіба ревуть воли, як ясла повні?»). Б. Грінченко цю ж проблему передає через внутрішній світ героїні Докії («Каторжна» (1888)), яка ставши сиротою, перетворюється на наймичку у

власному домі, щоб зрештою прийти до роздумів: «За що стільки муки, горя та сліз додають людям люди, коли й так життя таке коротке і таке сумне?..» [4, с. 58]. Особливо вражає максимальна психологічна напруга останньої фрази, в яку у формі сповіді виливаються вистраждані думки сердешної дівчини. Як бачимо, прозаїк тонко спостеріг нестерпний душевний біль головної героїні та акцентував на глибині психологічного напруження її стану, тому, в такому випадку, читач починає сприймати твір не з побутової точки зору, а з психологічної. Неабияку роль у цьому відіграє прийом змалювання пейзажу, який гармонує, на відміну від зображення пейзажу в І. Нечуя-Левицького та М. Шолохова, з душевними переживаннями Докії, підсилюючи цим самим їх емоційну тональність. А зображення самотності, страждання і відчаю, що переповнюють життя героїні, несуть в собі вже ознаки екзистенціалізму.

Для підкреслення психології народної моралі автор «вміло вплітає в канву реалістичного оповідання казкові мотиви українського фольклору, виявляючи цим глибоке коріння духовності людини» [1, с. 531]. Цю майстерність «письменника-психолога» ще в 60-ті роки підмітив літературознавець І. Пільгук [5, с. 30].

Панас Мирний веде оповідь від третьої особи, а Б. Грінченко наближає зображення до реалістичної новелістики й відтворює його крізь призму сприйняття дитини, зокрема в оповіданні «Дзвоник» (1897). В оповіданні новелістичного типу, написаного у формі авторської розповіді, головний акцент письменник робить на тому, як може скалічити життя дитині освіта в сиротинці того часу.

Майстерно використавши антитезу, прозаїк наголошує, що, потрапивши в умови тепла й добробуту, дівчинка опиняється у душевному пеклі. Зовнішні зміни не покращили життя Наталі, а навпаки, система виховання, дотримання незрозумілих манер та чужа мова у міському сирітському домі пригнічують її, знищують потяг до життя. Нова фаза психологізму Грінченка полягає в тому, що автор передає його через внутрішні відчуття зайвості головної героїні, а це породжує відчуття самотності.

У творі присутня чітка авторська позиція: через зовнішній, предметний світ розкривається внутрішній світ маленької дівчинки, а її реакція на нове оточення трансформується через екскурс в минуле (прийом сну), у якому присутні пейзажні штрихи. Повнішому відтворенню образу страждаючої дитини сприяє й зображення її зовнішності («замислене обличчя», «засмучені очі» [5, с. 433]), яке допомагає відчуті її життєву невлаштованість, безпорадність.

Переконаливою є психологізація при зображенні негативних рис характеру вчительки. Її непривабливий портрет розкривається через форму діалогу, структуру реплік. З уст цієї обурено-здивованої «виховательки» звучить не прохання, а ще один наказ зловісної школи, вона достеменно не розуміє душевного стану своєї підопічної.

Питання функції та ролі вчителя у вихованні дітей з народу турбували письменника все життя. Як справжнього педагога Грінченка цікавила відповідальність вчителя за ті роки дитинства та юності, у яких відбувається процес формування, становлення, утвердження духовності й патріотичних громадянських позицій української дитини з народу. «Адже кожний маленький герой із творів українського письменника – це передусім рупор автора, символ його громадянської позиції» [10, с. 60]. Так, в оповіданні «Украла» (1891) небайдужий до своїх вихованців вчитель зумів вберегти школярку першого року навчання Олександрю від неминучого духовного падіння. Вчитель майстерно нівелює крах її тендітного внутрішнього світу під час формування психології дитячої душі під впливом негативних обставин.

Автор-оповідач у творі не приховує власної позиції. За допомогою емоційної манери оповіді з глибокою симпатією він змальовує образ народного вчителя, який розуміє душевний стан своїх вихованців. Сюжет твору доволі простий, але прозаїку вдалося достеменно розкрити педагогічний такт і глибоку людяність вчителя, який допоміг знайти вірний вихід із складної ситуації.

Б. Грінченко намагається акцентувати на соціально-психологічній антитезі, характеризуючи образи дівчаток з різних соціальних прошарків. Письменник зазначає, що дівчинка, батько якої був у економії прикажчиком «була дівчина сита, добре годована..., ...була дуже весела і не могла говорити не сміючися» [4, с. 356], а дочка сільського писарчука-п'янички «сиділа, низько похнюпивши голову і втупивши очі у свій стіл. Її біляве, все у веснянках, обличчя було біле, як крейда» [4, с. 356].

Школярі були обурені вчинком однокласниці, вже готові вчинити свій дитячий присуд: «її треба прогнати з школи!» [4, с. 357]. Але педагог тактовно розпитує дівчинку про причину скоєної крадіжки. «У нас... у нас... нема чого їсти. Батько нічого... не приносять з волості... усе пропивають. Ми їмо су.. су.. сухарі вже другий тиждень» [4, с. 358], – відповідає дитя. Синтаксичним засобом уривчастості мовлення героїні автор досягає створення щемної атмосфери розпачу та безвиході, у якій перебуває дитина – з одного боку, і пробудження людяності у інших школярів – з другого: «Учитель глянув на дітей. Хлопці були ні в сих ні в тих, дівчата деякі плакали. Він забрав усе, що діти надавали, і поніс Олександрі» [4, с. 358]. Вибудувавши ситуацію таким чином, автор підкреслює, що лише завдяки майстерному поводженню розсудливого вчителя учні ясно зрозуміли всю жорстокість та потворність свого завчасного самосуду.

Синонімічно близькими до персонажів-вчителів Б. Грінченка є герої творів С. Коваліва («Презента» (1910), «Означення грама» (1911), «З кількох тисяч один» (1903), «Свій по званню» (1890), «Незварені яблука» (1910)), який, відповідно до художнього задуму, також вдавався до вираження їх різних психічних станів та процесів. Як і у творчості Б. Грінченка, вони свідомі свого громадянського обов'язку, мужньо долають численні труднощі, є взірцем для своїх вихованців, піклуючись про їх кращу долю.

Особливо виразним є образ вчителя Семена Гриника з оповідання «Свій по званню». Він щодня навчав чесною й самовідданою працею 240 дітей в «низькій темній хатині» [8, с. 118] й цим зумів завоювати симпатії та любов не лише їх, а й дорослих. У нього була одна висока мета, якою керувався все своє життя: «Ціль моя – показати, що учитель народний може віддати велику прислугу суспільності людській і придбати собі загальне поважане...» [8, с. 123] Через форму діалогу, подібно до Грінченка, автор реалізує пряму характеристику самовідданого працівника народної освіти, підкреслюючи цим самим його чіткі дидактичні принципи.

У своїх новелах й педагогічній діяльності загалом письменник велику увагу приділяє гуманізації взаємин між учителями і дітьми. А у нарисі «Незварені яблука» С. Ковалів виводить ще один образ педагога, який теж дотримувався чітких дидактичних засад, відчував дитячу психологію, був закоханий у свою справу. Образ Лупини дещо перегукується з образом вчителя у творі «Украла». Психологічно майстерно автор підкреслює, що старий Лупина, тонко знаючи психологію дитини, коректно, без примусу, намагався вплинути на поведінку учениць Анни Графівни і Марії Супрунівни, які пропускали уроки з чистого письма. Вони ще й незаслужено ображали свого вчителя в листах. Така їх поведінка хоч і вражає старого Лупину, але не знищує його людських чеснот та відповідальності, як вчителя. Як би боляче не було вчителю за такі образи, які наскрізно пронизують його душу, але він ні за яких обставин не виказує свого смутку. Засобом внутрішнього монологу, який так вправно вплітається в авторську психологізовану оповідь, письменник відтворює шквал емоцій персонажа: «Лупина дримає!.. Ні, ні, мої взірцеві, милитесь... Нині не знаєте, не розумієте, кілька вам жертвуєся. Пізнаєте колись, який се тяжкий труд зносити ваші діточі примхи, а пізнаєте тоді, може, коли будете самі в літах «старої лупини»... Та я вам покажу і переконаю вас, що «стара лупина» не дримає...» [8, с. 581].

Натомість покарання і докори, які могли б вразити душу дитини в такому віці, Лупина замінює прогулянкою в ліс до «ковалишиної хати», де в цей час були дівчатка. Він засоромив їх тим, що без конфлікту взяв лише з купи «незварених яблук» два і мовчки вийшов, причинивши двері. У кінці навчального року вчитель, нагородивши Анну та Марію відповідно до їх успіхів, змусив ще й усвідомити неправильність своєї поведінки, Коли ті

«отворили пуделка, понурили голови і гірко заридали: кожда з них одержала одно яблуко і свій власний лист з поправленими словами «Стара лупина» на «старий Лупина» [8, с. 585]. Саме завдяки гуманності й професіоналізму справжньому вчителю вдалося досягти педагогічного впливу для перевиховання учениць відповідним способом.

Висновки. Розкриваючи образ вчителя у своїх оповіданнях та повістях, митці досліджували численні грані його психічного життя, вони заглиблювалися у його внутрішній світ, висвітлюючи найбільш порогові стани душі. Характер героїв автори відтворювали переважно через їх вчинки. Портрети персонажів у творах динамічні, допомагають розкрити їх справжню сутність, для цього прозаїки вдавалися до різноманітних художніх прийомів та засобів психологізації.

Глибинність психологізму «вчительської прози» стає досягненням загального розвитку українського епосу останньої третини ХІХ століття, однією з основних ознак якого є перехід до більш широких узагальнень соціальної опосередкованості психологічного стану героя. Намагання прозаїків цього часу збагнути і художньо відтворити внутрішні причини психологічних трагедій людського буття (народження і розвиток самотності, страждань тощо) свідчить також і про те, що українська проза в зазначений період прямувала до екзистенціальних тенденцій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрікевич І. Духовність персонажів малої прози Бориса Грінченка. *Література. Фольклор. Проблеми поетики* : Збірник наукових праць. 2009. Вип.33. Ч.1. К.:Твім інтер, 2009. 774 с.
2. Бондар М. Ландшафти автохтонного українства та їх живописець. Іван Нечуй-Левицький. Кайдашева сім'я. Повісті. П'єса. Харків: Фоліо, 2010. 604 с.
3. Вашків А. Вашків. Л. Творчий портрет Бориса Грінченка. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка*. Серія : Література : Збірник наукових праць з нагоди 60-річчя доктора філолог. наук, професора Миколи Ткачука / за ред. Поплавської Н.М. Тернопіль : ТНПУ, 2009. 466 с.
4. Грінченко Б. Вибрані твори. К.: Дніпро, 1987. 461 с.
5. Грінченко Б. Твори: В 2т. К.: Вид-во АНУРСР, 1963. Т. 1.: Поезії. Оповідання. 604 с.
6. Денисюк І. Розвиток української малої прози ХІХ-поч.ХХст. К.: Вища шк., 1981. 215 с.
7. Історія української літературної критики / М. Д. Бернштейн, Н. Л. Калениченко, П. М. Федченко та ін. К.: Наук. думка, 1988. 456 с.
8. Ковалів С. Твори. К.: Держлітвидав. 1958. 723 с.
9. Колінько О. Педагогічні ідеї С. Коваліва та їх художня трансформація у малій прозі письменника. *Наука і сучасність* : Збірник наукових праць. Ч.2. К.: НПУ.1998. С. 190-197.
10. Мельниченко Л. Художній психологізм малої прози Б. Грінченка. *Літературознавчі студії*. 2013. Вип. 37(2). С.52-62.
11. Тарнавський М. Майстерність психологічного аналізу чи ілюзія психологізму? *Слово і Час*. 1992. №8. С. 75-79.
12. Українська література у портретах і довідках: Давня література – література ХІХ ст.: Довідник / С. Денисюк, В. Дончик, П. Кононенко та ін. К.: Либідь, 2000. 360 с.
13. Шупта-В'язовська О. Преімпресіонізм у творчості І. С. Нечуя-Левицького. *Слово і Час*. 2015. №11. С.32-35.

Svitlana Khroniuk. Psychologization as one of the means of artistic realization in the flash fiction of Borys Hrinchenko and Stefan Kovaliv.

Introduction. The article deals with the issue of psychologizing flash fiction of Borys Hrinchenko and Stefan Kovaliv, its implementation by artistic means of all impulses of the characters: the internality, thoughts, thinking, experiences, motivation of actions, caused by internal and external factors, in order to show the difficult path of inner collisions. The emphasis is on the artworks of portrait features, facial expressions and gestures, rhetorical twists and narrative manners of characters, artistic details, description of the scenery, etc. The study also gives an overview of the evolution of the development of psychologism in the Ukrainian prose of the 30 and 90s of the nineteenth century and the specifics of its artistic presentation in the texts of different years.

The purpose of the work is to trace how and when the techniques of representation of psychologism in the Ukrainian popular fiction of the nineteenth century, from the period of realism to early modernism, started to appear and develop, to consider and analyze psychologization as one of the means of artistic presentation in the prose works of Borys Hrinchenko and Stefan Kovaliv.

Methods of research – comparative-historical (when comparing individual works or their individual elements, and literatures of various cultural and historical communities), formal and structural-semiotic (for finding out the compositional specificity of works and for analyzing internally textual relationships), psychoanalytic (for definition subconscious impulses of the author, expressed through the literary character's inner world), hermeneutical (used to understand the fiction through comprehension of the worldview features of the writer), receptive-historical (in determining how artistic and expressive means reveal the author's idea).

This made it possible to observe the connection of the work of the above-mentioned authors with the achievements of their predecessors (H. Kvitka-Osnovianenko, Mark Vovchok, Panas Myrnyi, Yu. Fedkovych, I. Nechui-Levytskyi), as well as differences in the depiction of their artistic techniques and means of psychologization both in large and in small prose forms.

The material of the searching was the texts of the prose works of Borys Hrinchenko and S. Kovaliva of the 80s of the nineteenth century and the 10s of the twentieth century, the works of Ukrainian and Russian prose-writers of the nineteenth and twentieth centuries.

Historiography of the problem. The analysis of recent researches and publications showed that the issue of psychologism was considered by many scholars (L. Hinzburg, M. Kodak, V. Faschenko, M. Khrapchenko, M. Tarnavskiy, M. Bondar). Significant contribution to the study of the psychologism of B. Hrinchenko and the psychologization of the images of the writer's stories was made by I. Pilhuk, A. Pohribnyi, N. Kovalenko, P. Khropko, V. Yaremenko, and modern scholars I. Andrikevych, A. Vashikov and L. Vashki, I. Liviyska, N. Kolomiets, L. Melnychenko). Some literary scholars (V. Lesyn, M. Rudnytskyi, M. Hnatiuk, R. Horak, O. Kolinko) at one time turned to the understanding of the figure of S. Kovaliv, analyzed his artistic prose, in particular on the psychological side.

Conclusions Exposing the teacher's image in his stories and short novels, it is noteworthy that the artists (Borys Hrinchenko and Stefan Kovaliv) studied the numerous facets of his mental life, they deepen into his inner world, covering the most threshold states of the soul. The nature of the characters was reproduced mainly by their actions. The portraits of characters in the works are dynamic, help to reveal their true essence, for this the writer resorted to a variety of artistic techniques and means of psychologization.

The depth of psychologism of «teacher's prose» is the achievement of the general development of the Ukrainian epic literature of the last third of the nineteenth century, one of the main features of which is the transition to wider generalizations of social mediation of the psychological state of the hero. The attempts of the prose writers of this time to comprehend and artistically recreate the internal causes of the psychological tragedies of human existence (the birth and development of loneliness, suffering, etc.) also demonstrate the fact that Ukrainian prose in the specified period headed to existential tendencies.

Key words: psychologism, psychic state, inner world, feelings, character, teacher.

УДК 821.161.2-1.09(092)

Вікторія Якимович

УКРАЇНА ТА УКРАЇНЦІ У ТВОРЧІЙ СВІДОМОСТІ МАРІЇ МАТІОС ТА ДІНИ РУБІНОЇ

Стаття розкриває особливості візуалізації України та українців у творчому доробку української письменниці Марії Матіос і російсько-єврейської авторки Діни Рубіної. Підкреслюється, що їх як представників сучасної художньої прози об'єднує зацікавлення національною темою, проблемою національних образів світу. Стверджується, що імагологічний підхід до вивчення та аналізу їхньої творчості є цікавим як для розуміння їхнього літературного доробку в цілому, так і для розуміння образу «свого» та «чужого» в їхніх творах.

Ключові слова: Марія Матіос, Діна Рубіна, національна тема, Україна, українці, фольклор, діалект.

Українську письменницю Марію Матіос і російсько-єврейську авторку Діну Рубіну як представників сучасної художньої прози об'єднує зацікавлення національною темою, проблемою національних образів світу. Саме тому імагологічний підхід до вивчення та аналізу їхньої творчості є цікавим як для розуміння їхнього літературного доробку в цілому, так і для розуміння образу «свого» та «чужого» в їхніх творах. Ми зупинили свій вибір на Марії Матіос і Діні Рубіній, тому що їхня творчість ніколи не співставлялася, не ототожнювалася.

Художнє надбання Марії Матіос літературознавці відносять до часу вісімдесятих років й традиційної літературної школи. Окремі її твори стали предметом дослідження у статтях і напрацюваннях І. Андрусика, Є. Барана, А. Богуславської, Я. Голобородька, Т. Дзюби, А. Дімарова, Д. Дроздовського, І. Насмінчук, П. Осадчука, Д. Павличка, І. Римарука, Р. Семківа, В. Соболь, Т. Тебешевської, С. Філоненко, Б. Червака, М. Якубовської та ін. Стильове розмаїття прози Марії Матіос проаналізовано в однойменній монографії І. Насмінчук. Захищено низку кандидатських дисертацій зі спеціальностей українська література, українська мова та теорія літератури за творчим доробком письменниці.

Сьогодні в Росії Діна Рубіна – прозаїк, котра продовжує традиції класичної російської літератури та «переробляє» у своїх творах духовний досвід модернізму. І до сьогодні літературознавці та літературні критики дискутують із приводу належності Діни Рубіної до літературних кіл тієї чи іншої країни. Її вважають відомою ізраїльською письменницею, котра пише російською мовою. Життєпис і творчість цієї сучасної авторки досліджували